
A jasenovaci koncentrációs tábor áldozatainak száma, 1941–1945

A zágrábi Horvát Történeti Intézet tudományos munkatársa *Vladimir Geiger* több éves kutatómunkájának eredményét tárja elénk tanulmányában. Részletesen és körültekintően összegzi a délszláv történetírás egyik sarkalatos kérdéskörét. A legapróbb részletekig összefoglalja a volt Jugoszlávia területén létezett legnagyobb koncentrációs tábor, a jasenováci láger áldozatainak számát. A tanulmány címe is jelzi, hogy a szerző a horvát és a szerb történetírás egyik legellentmondásosabb, az utóbbi évtizedekben sok vitát kiváltó témakörét mutatja be. Geiger azt célt tűzte maga elé, hogy mérlegre tegye azt a mindmáig érzelmet kiváltó kérdést, hogy hány emberi áldozata volt a jasenovaci koncentrációs tábornak a második világháború alatt.

A tanulmány első részében a szerző röviden bemutatja a közvetlenül a háború után és alatt elvégzett összeírásokat, becsléseket, amelyek a jasenovaci és stara gradiškai koncentrációs tábor áldozatai számának meghatározásával és bemutatásával foglalkoztak. A háború alatt elvégzett első „*hivatalos*” becslések szerint a Horvát Független Állam területén létező összes koncentrációs táborban megközelítőleg 800 000 embert öltek meg a horvát usztrasák. Az új hatalom a nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságra az előbbieken közölt számsorból komoly valószínűség-kalkulációk elvégzése után a következő számot juttata el, mely szerint Jasenovacban kb. 600 000 embert öltek meg a horvát usztrasák, elsősorban szerbeket, majd zsidókat, romákat és legvégül horvátokat, ennek következtében ez az irreális, megalapozatlan számadat került be a nemzetközi köztudatba, írja a tanulmány szerzője. Gyakorlatilag ez a hivatalos, már nemzetközi szinten bejelentett konkrét adat indította el azt a számháborút, amely mind a mai napig meghatározza a horvát és a szerb történetírást. Geiger munkájának további részeiben kronológiai sorrendben felsorolja, csoportosítja és elemzi az összes eddig elvégzett becslést, összeírást és kutatást, amelyet a különféle szervek és hatóságok végeztek el napjainkig bezárólag.

A tanulmány második részében a szerző felsorolja a háború után elvégzett összeírásokat, amelyeket az új hatalom rendelt el. Az elsőt még a háború alatt kezdték el és 1947-ben zárták le, aminek a fő feladata az volt, hogy összeírja és elemezze azokat az emberveszteségeket, amelyekért a megszálló hatalmak és a kollaboránsok voltak felelősek. Az adatgyűjtések alkalmával különös figyelmet szenteltek a jasenováci tábor áldozatainak meghatározására, mivel igazolniuk kellett a korábbiakban már nemzetközi szinten közölt adatokat. Az adatok begyűjtése közül Geiger kiemeli az 1964-ben lezajlott utolsó hivatalos összeírást, amelyből sok következtetést vonhatnak le a téma iránt érdeklődők. A szerző érdekességként megemlíti, hogy a jasenováci koncentrációs tábor áldozatainak név szerinti listáiban a szövetségesek által végrehajtott légitámadások áldozatai, a német és olasz táborokban elhunytak is szerepelnek. Az összeírások folyamán sok esetben találhatunk példát hasonló esetekre, amikor a csetnikek mészárlásainak és a neretvai vagy a sutjeskai csata áldozatainak a neveit úgy tüntették fel, mintha az uszதாக végtetek volna velük Jasenovacban, mutat rá a tanulmány szerzője. Geiger többször is hangsúlyozza munkájában, hogy már közvetlenül a háborút követő időszakban is politikai kérdés volt a háborús áldozatok számának a felnagyítása, és már ekkor megkezdődött az ideológiai jellegű számháború, ami napjainkban is tovább folytatódik az utódállamok között, csak éppen ellenkező előjellel. Az 1964-ben elvégzett utolsó hivatalos kutatások és adatgyűjtések azonban nem igazolták ezeket a már korábban hivatalos szintre emelt adatokat, de mindezek ellenére nagyon jó alapot nyújtanak a további kutatásokhoz, utal rá a szerző. A nem várt eredmények miatt az összegyűjtött adatokat tikosították, amelyek csak Jugoszlávia széthullása után kerültek napvilágra.

Geiger tanulmányának következő részében a Jugoszlávia szétbomlása közben és után elvégzett kutatásokat és összeírásokat elemzi. A politika berkein belül lezajló változások következtében a jasenovaci koncentrációs tábor áldozatainak számának növekedése figyelhető meg, különösen a szerb történetírásban az 1980-as évektől, fűzi hozzá a tanulmány írója. Azonban a több százezrestől az egy millióig terjedő szerb áldozatokról szóló mítosz végérvényesen 1998-ban bukott meg, amikor a bosnyák Történeti Intézet kiadta a jasenovaci tábor név szerinti áldozatainak a listáját. Ezek az adatok az 1964-es összeírás eredményei voltak, amelyeket a Jugoszláv Statisztikai Intézet készített el. De a név szerinti listák sem tekinthetők teljesnek. Az áldozatok számának a meghatározására készült számítások és becslések továbbra is eltérőek, és igen nagy különbségek vannak egyes szerzők munkáiban, de kétségtelenül megállapítható, hogy a szerbeket érte a legnagyobb

emberveszteség a második világháború alatt a Független Horvát Állam területén, írja a szerző. Az áldozatok számának állandó növelése szerb oldalról és az áldozatok számának minimalizálása horvát oldalról azonban nem változtat a tényeken, szögezi le Geiger. A szerb oldalról érdemes megemlíteni Dušan Lukačot, a 70-es, 80-as évek egyik vezető jugoszláv történészét, aki szerint Jasenovac számlájára írható a délszláv területek összes emberveszteségeinek több mint a fele. Ezt a következő korabeli beszámolóval támasztja alá: „*Vjekoslav Maks Lubrić saját kezűleg több mint 10 000 szerbet ölt meg Jasenovacban és ilyen tömeggyilkosokkal volt tele a tábor*”¹ Ezután egy újabb, igen „precíz” számításokat elvégző „szakembert”, Radomir Bulatovićot, Crna Gora Nemzeti Múzeumának pár éve elhunyt igazgatóját említi, aki a „*legmodernebb módszerek*” segítségével 1990-ben 1 millió 110 ezer 929 áldozatról, többnyire szerbekről beszélt. Erre válaszolva a horvátok létrehozta egy számláló bizottságot, amely 1992–1999 között név szerint irreálisan alacsony, 2238 áldozatot azonosított Jasenovac kapcsán. Egyes horvát nacionalisták szerint Jasenovac csak egy gyűjtő és munkatábor volt, és nincsenek bizonyítékok a tömeges gyilkosságokról sem, és a fogva tartottak többsége olyan horvátokból tevődött ki, akik szembeszegültek a korabeli hatalommal, írja a szerző. Az előbbieken felvázolt adatsor jó példa arra, hogy mindkét fél különféle feltételezések és mindenféle alapot nélkülöző elméletek gyártásával próbálja igazolni a saját álláspontját, amely néha túllép minden józan érven és kutatási eredményen, szögezi le Geiger. A szerb társadalom és különösképpen a Szerb Köztársaság nem hajlandó elmozdulni a 600–700 ezres számoktól, erre jól látható bizonyítékul szolgálnak a tankönyvek, amelyek változatlanul az előbbi adatokat tartalmazzák. Igaz, egyes tankönyvekben² már szerepel az, hogy az eddigi kutatásokkal, amit a szerbek végeztek el, megközelítőleg 73 000 áldozatot sikerült név szerint azonosítani, írja Geiger.

A tanulmány következő részében a szerző a jasenováci koncentrációs tábor áldozatait kitevő másik két népcsoport, a romák és a zsidók, valamint a gyermek áldozatok számának meghatározásával foglalkozik. A szerb és a horvát áldozatoknál megfigyelhető tendenciákkal találkozhatunk a roma áldozatok számának a meghatározásánál is. A szórás itt is érdekes mértéket ölt 1471-től egész 16 173-ig bezárólag. A zsidó áldozatok számánál is hasonló

1 Lásd: Dušan LUKAČ: Denacionalizacija, iseljavanje i genocid na Balkanu u toku drugog svetskog rataIn: Istorija 20. veka, VI/1988., szám. 1–2., 71–72.

2 Lásd: Đorđe ĐURIĆ, Momčilo PAVLOVIĆ, Istorija za osmi razred osnovne škole, Beograd, 2010., 153.; Đ. ĐURIĆ, M. PAVLOVIĆ, Istorija za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i četvrti razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera, Beograd, 2010. 206.

a helyzet, a 9044-től egész a 20 000-ig terjednek a különféle számsorok. Geiger szerint kétségtelenül nehéz meghatározni akár az áldozatok megközelítőleg pontos számát is, mivel a kutatók által elérhető névszerinti listák, vagy különféle más összeírások igen hiányosak. A szerb, zsidó és roma gyermeknek különösen tragikus sors jutott a második világháború alatt a NDH (Horvát Független Állam) területén lévő táborokban. A gyermek áldozatokról nincsenek névszerinti listák, csak a becslésekre lehet támaszkodni, és a kutatók eltérő véleményen vannak a gyermekkor meghatározásánál is, hangsúlyozza Geiger. A megközelítőlegesen elvégzett becslések és számítások alapján a gyermek áldozatok száma 29 000-től 110 000-ig terjed, ami, tegyük hozzá, igen nagy különbséget mutat. Tehát a gyermekáldozatok számának a meghatározása is nyitott kérdés marad. A konkrét kutatások hiánya pedig lehetővé teszi, szögezi le Geiger, hogy a horvát és a szerb történészek továbbra is ideológiai színezetű számháborút folytassanak.

A szerző tanulmányának utolsó részében összegzi azokat a becsléseket, összeírásokat és számításokat, amelyek a délszláv területek második világháborús emberveszteségeiről és különösen a jasenováci tábor áldozatainak a számáról jelenleg rendelkezésére állnak. Kiemeli, hogy a jasenováci tábor körül kialakult számháború nem fog hamarosan lecsitulni, igaz, egyre több történész kész elfogadni a misztifikált számok felülvizsgálatát. Azonban a boszniai szerb politikusok és történészek többsége minden nyilvános eseményt felhasznál, hogy fenntartsák és tovább éltsék „*Jasenovac mítoszát*”.

Geiger, jó kutatóként azt hangsúlyozza, hogy az áldozatok számának meghatározását nem szabad érzelmi improvizációkra alapozni. Mint tanulmánya végén külön is nyomatékosítja, csak a rendelkezésre álló források, adatok ideológiától mentes, kritikai elemzésével lehet a szerb és a horvát nemzeti identitást mindmáig érzékenyen érintő kérdésben tovább lépni.

Vladimir Geiger: *Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941–1945.* (procjene, izračuni, popisni) [(A jasenováci koncentrációs tábor áldozatainak számszerű kimutatásai, 1941–1945. (becslések, számítások, összeírások)] Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska, 2013/ 2. szám 211–242. o.

Kiss Vilmos